

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка”

Сучасныя праблемы гістарыяграфіі гісторыі

Матэрыялы Рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі
28 лістапада 2003 года

У 3-х частках

Частка 2

Мінск
2003

УДК 94(476)(043.2)

ББК 63.3(4 БеИ)

Г 51

Друкуецца па рашэнні рэдакцыйна-выдавецкага савета БДПУ імя М. Танка

Рэдакцыйная калегія: У.В. Тугай (галоўны рэдактар), С.П. Барадзін,
Дз.У. Дубінін, А.П. Жытко, У.У. Куніцкі, А.І. Малюгін,
А.М. Люты, А.Ф. Рацько, В.М. Фамін, А.А. Цобкало,
Л.Л. Шкуцько

Рэцэнзенты: У.М. Міхнюк, доктар гістарычных навук, прафесар
А.А. Яноўскі, кандыдат гістарычных навук, дацэнт

Г 51 Сучасныя праблемы гістарыяграфіі гісторыі: Матэрыялы Рэсп.
наук.-практ. Канф., 28 лістапада 2003 г.; Рэдкал.: У.В. Тугай (гал. рэд.)
і інш. – Мн.: БДПУ, 2003.-с. 276.

Асвятляюцца актуальныя пытанні гістарыяграфіі гісторыі Беларусі ад старажытнасці да нашых дзён, гістарыяграфія гісторыі славянскіх народаў а таксама гістарыяграфія ўсеагульнай гісторыі. Прызначаецца навукоўцам і выкладчыкам вышэйшых навучальных устаноў.

УДК 94(476)(043.2)
ББК 63.3(4 БеИ)

ISBN 985-435-155-6 (ч. 2)

© БДПУ імя М. Танка, 2003

15. Ежуков Е.Л. Становление и развитие пограничной охраны России (XV – начало XX вв.). М., 1991; Плеханов А.А. Существенные преимущества строгой военной организации // Вестник границы России. 1994. №9. С. 104–109; Плеханов А.М. Отдельный корпус пограничной стражи России: Краткий исторический очерк. М., 1993.
16. На страже границ Отечества. История пограничной службы. Краткий очерк. М., 1998.
17. Лукашевич А. «Я лучше согласен есть сухарь с водою, нежели марать свою совесть...» (Белорусские кордоны) // Беларуская думка. 2003. №5. С. 128–137.
18. Саяпин В.Ю. Пять веков Гродненской таможенной службы. Гродно, 2003.

ДА ПЫТАННЯ АБ ТЭАРЭТЫЧНЫХ І МЕТАДАЛАГІЧНЫХ АСНОВАХ ШКОЛЬНАГА КУРСА ГІСТОРЫІ

І.І. Багдановіч
г. Мінск

У тэорыі і методыцы выкладання гісторыі да цяпершняга часу яшчэ не завершаны працэс асэнсавання новых з’яў і новых падыходаў у тэорыі і метадалогіі гісторыі. На сучасным этапе развіцця навукі і адукацыі ўзніклі прынцыпова новыя сацыякультурныя з’явы і праблемы, абумоўленыя карэннымі зменамі ва ўсіх сферах жыцця постсавецкага грамадства. Усе гэтыя працэсы непазбежна адбываюцца на школьнай гістарычнай адукацыі.

З канца 1980-х гадоў айчынная гістарычная навукка ўступіла ў новае **плюралістычны** этап свайго развіцця. Панаваўшыя ў савецкім грамадствам марксісцкая філасофія і метадалогія гісторыі страцілі сваё панольнае становішча. Фармацыйная тэорыя сусветна-гістарычнага працэса, якая з’яўлялася ў СССР тэарэтычным фундаментам акадэмічнай гісторыі як навукі і курсаў гісторыі ў ВНУ і сярэдняй школе, таксама падверглася крытычнаму аналізу. У працэсе шырокіх навуковых дыскусій, якія разгарнуліся на старонках часопісаў “Сусветная гісторыя...” і “Новая і найноўшая гісторыя” у канцы 80-х – пачатку 90-х гадоў і міжнародных і рэспубліканскіх навукова-тэарэтычных канферэнцый было канстатавана, што фармацыйная парадыгма гісторыі ў многім вычарпала сябе. Увага гісторыкаў была скіравана на новыя тэарэтычныя падыходы – **цывілізацыйны, культуралагічны, антрапалагічны, аксіялагічны**, а таксама **цывілізацыйную парадыгму гісторыі ў цэлым**.

У выніку навуковых дыскусій многія гісторыкі адмовіліся ад адзінай універсальнай дактрыны гістарычнага працэса. Гэта мела станоўчае значэнне, бо здымала ідэалагічныя рамкі развіцця гістарычнай навукі, аднак прывяло разам з тым да некаторага размывання тэарэтычных і метадалагічных асноў гісторыі як навукі. Да таго ж сама крытыка універсальнай дактрыны гістарычнага працэса часта накіравана павярхоўны і кан’юктурны характар.

Пытанне аб тэарэтычных і метадалагічных асновах школьнай гістарычнай адукацыі набыло асабліва высокую навуковую актуальнасць. Курс гісторыі ў агульнаадукацыйнай школе на сутнасці ўяўляе сабой пэўную пазнавальную мадэль, пэўны звод гістарычных і гісторыка-культурных ведаў, сфармуляваных грамадствам праз адпаведныя дзяржаўныя інстытуты. У такіх умовах узнікае пытанне, ці павінен аўтар школьнага падручніка гісторыі і настаўнік прытрымлівацца якой – небудзь канцэпцыі гісторыі, ці яны могуць прымяняць розныя падыходы і спосабы тлумачэння гістарычнай рэчаіснасці. Другое не менш прынцыповае пытанне, якое вынікае з першага – ці можна вылучаць базавы змест школьнага курса гісторыі, які павінен вылучацца незалежна ад таго, якія навуковыя пазіцыі падзяляе аўтар падручніка? Гэтыя пытанні да гэтага часу застаюцца канчаткова невырашанымі і прыводзяць да дыскусій як сярод вучоных так і сярод настаўнікаў. Для пошуку адказаў на пастаўленыя пытанні разгледзім праблему суадносін гістарычнай навукі і школьнай гістарычнай адукацыі ў краінах Заходняй Еўропы.

Найбольшай праблемай ва ўзаемаадносінах гістарычнай навукі і школьнай гістарычнай адукацыі з’яўляецца пытанне аб тым, ці павінна школа як сацыяльны інстытут будаваць выкладанне гісторыі на аснове сучасных навуковых уяўленняў фундаментальнай навукі, ці педагагічныя мэты павінны дамінаваць над навуковымі? У апошнім выпадку ў методыцы выкладання гісторыі ў школе і адпаведна ў сістэме школьнай гістарычнай адукацыі правамерна выкарыстанне педагагічна апраўданых, але ўжо састарэлых навуковых падыходаў, якія ў поўнай ступені не адпавядаюць апошнім дасягненням метадалогіі гістарычнай навукі. Многае ў вырашэнні гэтага пытання залежыць ад пазіцыі саміх выкладчыкаў гісторыі. Кароткі агляд эвалюцыі гістарычных ведаў і іх уплыву на школьную гістарычную адукацыю дапаможа кожнаму выкладчыку знайсці уласны адказ на пастаўленае вышэй пытанне.

Вядомы расійскі гісторык І.М. Іонаў (Гл. Историческое образование в современной России. – М., 1997. С. 18-22) вылучыў наступныя этапы гістарычнай адукацыі у кантэксце гісторыі гістарычнай навукі: 1) традыцыйнае грамадства Еўропы да эпохі Адраджэння і часткова да эпохі Асветы; 2) ад эпохі Асветы да канца ХУІІІ ст.; 3) ХІХ ст.; 4) ХХ ст. да к. 60-х гадоў; 5) 70-80-я гады ХХ ст.; 6) 90-я гады ХХ ст. – сучаснасць.

На **першым этапе** панавалі тэалагічныя падыходы. Гісторыя спасцігалася праз Свяшчэннае Пісанне, гісторыю царквы і хрысціянскіх дзяр-

жаў. Пры гэтым яна выступала як абсалютны ідэал, як настаўніца жыцця і мела кананічны характар. Аб'ём вучэбнага матэрыяла быў абмежаваны. Адукацыйная і выхаваўчая функцыі не падзяляліся. Веды ўмацоўвалі веру, а вера надавала сэнс працэсу навучання. На гэтым этапе гісторыя разглядалася як праява незямных сіл. Такі падыход атрымаў назву традыцыйна-лістскага.

На **другім этапе** пачалася імклівая секуралізацыя гістарычных ведаў, а затым і гістарычнай адукацыі. Гістарычная навука бярэ на сябе функцыю крытычнага асэнсавання гісторыі. Ідэал розуму замяняе ідэал веры. Тэалогія гісторыі ператвараецца ў філасофію гісторыі. Гісторыя як школьны прадмет захоўвае сваё значэнне настаўніцы жыцця. У межах курса гісторыі вывучаюць цяпер не толькі хрысціянскую, кананічную гісторыю, але і свецкую – антычную і сучасную. Аднак свецкая гісторыя на гэтым этапе яшчэ вывучаецца як нешта нязменнае, застыўшае ў часе. Гэты падыход атрымаў назву экзэмплярыстскага, у яго аснове дзейнасць людзей-герояў.

На **трэцім этапе** ў Еўропе адбываецца крызіс экзэмплярыстскага падыходу у гісторыі. Мадэрнізацыя ўсіх бакоў грамадства, хуткія перамены ў ім прывялі да таго, што стала немагчымым вучыць жыцц на гістарычных прыкладах з далёкага мінулага. Гісторыя перастае быць настаўніцай жыцця. Новай з'явай стала эвалюцыяністская мадэль гістарычнай навукі, якая паступова стала асновай гістарычнай адукацыі. Увага гісторыкаў была засяроджана на пазнанні законаў гісторыі як цэласнага прычынна-выніковага працэса, на авалоданне навуковымі метадамі пазнання. Вучоныя імкнуліся спасцігнуць сэнс і логіку гісторыі. На гэтым этапе акрэплі пазіцыі натуральна-гістарычнага пвдоходу і сацыялогіі гісторыі, а мэтай гістарычнай адукацыі становіцца авалоданне цэласнай карцінай сусвету.

Ператварэнне гісторыю ў навуку ў значнай ступені развяло гістарычную навуку і гістарычную адукацыю. З гісторыі як школьнага прадмета пачалі знікаць вобразы жывых людзей, ізлажэнне гістарычнага матэрыялу схематызавалася, а яго аб'ём перавысіў узровень разумных патрэбнасцяў.

На **чацвёртым этапе** многія гісторыкі прыйшлі да высновы, што строга аб'ектыўнае пазнанне гісторыі, без усякай залежнасці ад самага гісторыка і культуры акружаючага яго свету, немагчыма. Змена гістарычнай перспектывы азначае змяненне самага прадмета гістарычнага пазнання. Увагу заходніх гісторыкаў усе больш сталі прыцягваць не аб'ектыўныя законы гісторыі, а суб'ектыўныя матывацыі, якія вызначаюць дзейнасць людзей мінулага (менталітэт, светапогляд, культурныя нормы). Пазіцыі тэорыі прагрэса ў гістарычнай навуцы аслаблі. Гэты падыход атрымаў назву гістарычнай культуралогіі, які заняў ранейшае месца гістарычнай сацыялогіі.

У другой палове XX ст. гэты падыход становіцца папулярным і ў гістарычнай адукацыі. Яго сімваламі сталі культуралогія і тэорыя лакальных цывілізацый. Чалавека ў школьным курсе гісторыі сталі разглядаць не ў якасці узора, а ва ўсёй яго індывідуальнасці. Мэтай гістарычнай адукацыі

стала ўсведамленне разнастайнасці свету цывілізацый і свайго месца ў гэтым свеце, базавых каштоўнасцей і норм культуры.

На **пятым этапе** пазіцыі культуралагічнага падыхода да гісторыі значна аслаблі. Пад уплывам постмадэрнізма яго стаў выцясяняць "рызомны" падыход. Яго прыхільнікі адмаўляюць наяўнасць сэнса ў гісторыі. Пад уплывам гэтага падыходу ў навуцы быў зроблены акцэнт на "мікрагісторыю" (краязнаўства, гісторыю малых груп, сям'і), "вусную гісторыю" (праяўленне асабістай гістарычнай памяці людзей), Адной з выхаваўчых мэт школьнай гісторыі стала фарміраванне лакальнай ідэнтычнасці школьніка, яго любові да "малой Радзімы".

На **шостым этапе**, які прадаўжаецца ў цяперашні час, гістарычная навука пад уплывам постмадэрнізма сутыкнулася з крызісам універсальных каштоўнасцей культуры, што прывяло да дэструкцыйных працэсаў, якія назіраюцца ў сучаснай гістарычнай адукацыі.

На гэтым вышэй тэндэнцыі характэрныя пераважна для гістарычнай навукі і гістарычнай адукацыі ў краінах Захонай Еўропы. У нашай краіне гісторыя, гістарычная навука і гістарычная адукацыя маюць свае асаблівасці і сваю спецыфіку. Так, у прыватнасці, у мінулым стагоддзі, ды і ў пачатку XXI ст. у Беларусі пад уплывам ідэалагічных фактараў дамінаваў і дамінаваў гісторыка-сацыялагічны падыход. Спробы выкарыстання іншых падыходаў абвешчаныя ў канцэпцыі школьнай гістарычнай адукацыі ў пачатку 90-х гадоў, аднак так і не былі рэалізаваныя, бо сутыкнуліся з моцным супраціўленнем большасці айчынных вучоных – гісторыкаў і педагогічнай грамадскасці, якія фармальна пагадзіўшыся з неабходнасцю выкарыстання плюрастынага падыходу да вывучэння гісторыі, фактычна засталіся ў межах традыцыйнай гісторыка-сацыялагічнай школы, заснаванай на фармацыйнай марксісцкай парадыгме развіцця грамадства.

ГІСТАРЫЯГРАФІЯ КУЛЬТУРНА-АСВЕТНІЦКАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ ў ДРУГОЙ ПАЛОВЕ XIX СТАГОДДЗЯ

А.І. Багдановіч
г. Мінск

Вывучэнне праблемы кудьтурна-асветніцкай дзейнасці інтэлігенцыі ў другой палове XIX ст. мае вялікае значэнне для разумення працэсаў, якія адбываліся ў культурным жыцці Беларусі. Станаўленне буржуазных адносін патрабавала развіцця адукацыі, навукі і культуры, што немагчыма без актыўнай дзейнасці найбольш адукаванай, хаця і нешматлікай, часткі насельніцтва тагачасных беларускіх губерняў, якой была інтэлігенцыя. Але да гэтага часу ні ў беларускай, ні ў савецкай гісторыяграфіі няма ніводнага комплекснага даследавання, якое б датычылася непасрэдна гэтай праблемы.